

УДК 32:3.086:303.442.4

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.55.43>

ПОЛІТИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: ДО ПРОБЛЕМИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ

Ярослав Лазебник

*Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет»,
кафедри інформаційної, бібліотечної, архівної справи
та соціально-політичних і гуманітарних дисциплін
бульвар Академіка Вернадського, 16-в, 03115, м. Київ, Україна*

У статті автором здійснено аналіз теоретичних підходів до розуміння поняття політичної відповідальності, обґрунтовано актуальність теми, здійснено аналіз наукових праць, присвячених даній тематиці, визначено мету дослідження. Виходячи з того, що недостатня визначеність теоретичних номінацій політичної відповідальності зумовлена рядом причин, а саме: виключно складною природою політичних явищ і, по суті, теоретичною невичерпаністю аналізу суті самої політики, а також особливістю тлумачень та інтерпретацій відповідальності, автором насамперед узагальнено теоретичні підходи до поняття «відповідальність». Звернено увагу на те, що в історико-філософському дискурсі відповідальність завжди розглядалась у контексті з поняттям свободи. Наведено аналіз методологічних підходів, а саме: структурно-функціонального, системного, діяльнісного, аксіологічного, суб'єктного та інших, до розуміння сутності феномену політичної відповідальності. Зміст поняття політичної відповідальності посилено додаванням до неї етичної компоненти і, отже, перетворенням останньою у категорію моральної відповідальності суб'єкта влади, яку слід розуміти не як відповідальність за чистоту своїх вчинків, але як здатність взяти відповідальність за життя іншої людини. Узагальнено сучасні підходи до розуміння політичної відповідальності. Відповідальність влади полягає насамперед в ефективному керівництві країною, що забезпечує її рух уперед у різних сферах суспільного життя. Проте відмічено, що політична відповідальність є значно суб'єктивізованою й відносною, оскільки не має формалізованих та абсолютних критеріїв оцінки стану здійснення політичної влади на певному етапі розвитку суспільства і за певних умов. Наведено узагальнення та висновки. Відмічено, що наведений аналіз теоретико-методологічних підходів до визначення суті політичної відповідальності є лише першим скромним кроком автора статті у дослідженні цього найважливішого феномену політичного життя сучасного суспільства. Метою подальших досліджень є теоретична розробка поняття політичної відповідальності в контексті соціальної відповідальності, розкриття її особливостей, а також формування загальних критеріїв щодо розмежування політичної та інших видів відповідальності політиків.

Ключові слова: відповідальність, політика, політична відповідальність, політична влада, свобода, мораль.

Постановка проблеми. Питання політичної відповідальності є актуальним при різних типах політичного правління – від монархії до розвинутої демократії. І це беззаперечно. За всіх часів головною умовою політики було: відповідати за обцянку, за політичну довіру.

Проблема політичної відповідальності постає особливо гостро у кризові періоди розвитку суспільства, коли зазвичай встановлюється примат політики над економікою. Тоді політична діяльність та політичні відносини виходять на перший план і спрямовуються на регулювання соціально-економічних, культурних та правових зв'язків у суспільстві, що створюють систему відповідальних залежностей у сфері зв'язків.

Дана проблема є доволі актуальною і для сучасного українського суспільства, адже політичний клас вже понад тридцять років зосереджений не стільки на своїй відповідальності перед суспільством, скільки на проблемі перерозподілу владних повноважень щодо важелів політичного та економічного впливу. Сьогоднішній політичний клас поки, на жаль, залишається також на позиціях, щоб свої повноваження максимально розширити, а відповідальність – звести до мінімуму. Проте важливою й необхідною передумовою забезпечення благополуччя суспільства є відповідальна система політичного правління.

Як свідчить міжнародний та історичний досвід, влада може бути тільки тоді ефективною, коли свої дії та відносини із суспільством вона буде та здійснює, дотримуючись принципу відповідальності, як моральної, так і юридичної та політичної.

Тому у нашій країні в сучасних умовах існує актуальна суспільна потреба у посиленні наукового інтересу до проблем відповідальності, удосконалення системи відповідальних залежностей, особливо, у сфері політичних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У роботах зарубіжних авторів переважно досліджуються проблема історичної відповідальності людини або феномени індивідуальної, моральної чи ретроспективної юридичної відповідальності, зокрема, ці питання розкриваються у дослідженнях М. Бубера, Р.Є. Гудіна, Т. Гов'єра, А. Хоровиця, Г. Морріса, Д. Шмідтса та ін.

Теоретики постіндустріального суспільства Д. Белл, Р. Арон, Е. Тоффлер, Р. Маккеон, К. Мітчем та інші дослідники більше уваги приділяли відповідальності інтелектуалів, вчених, а політичну відповідальність ототожнювали з відповідальністю прогресивних сил суспільства, що забезпечують технічний прогрес суспільства.

Етико-релігійний аспект відповідальності вивчали К. Барт, К. Дженні, Д. Бонхеффер, Х. Хаєт, Х. Р. Нібур та ін.

У роботах Дж. Ледда, Х. Арендт, Г. Р. Ласвела, Г. Іонеску представлений політичний аспект відповідальності.

Питання політичної відповідальності останнім часом також піднімається багатьма вітчизняними науковцями, зокрема, такими як О. Бабкіна, В. Горбатенко, С. Денисюк, В. Корнієнко, В. Мельниченко, В. Мишин, М. Пірен, І. Черленяк та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогоднішній момент обговорення питання політичної відповідальності здебільшого ведеться лише у проблемному плані. Не розробленим є повною мірою понятійний апарат, має місце різночитання у визначенні природи та характеру політичної відповідальності, зокрема у політико-правовому контексті. У науковій літературі також є недостатньо вивченими деякі аспекти політичної відповідальності, наприклад, види та засоби притягнення до неї, її механізм.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Відтак, метою даної статті є здійснити аналіз теоретичних підходів до розуміння суті поняття політичної відповідальності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Політична відповідальність – поняття порівняно нове в теорії політики та політичних відносин. Оперуючи цим терміном, теоретики часто підміняють його такими поняттями, як соціальна, державно-правова, юридична відповідальність або відповідальність уряду тощо. Але здебільшого ототожнюють політичну відповідальність з юридичною.

Недостатня визначеність теоретичних номінацій політичної відповідальності зумовлена рядом серйозних причин. По-перше, виключно складною природою політичних явищ і, по суті, теоретичною невичерпністю аналізу суті самої політики. Це ускладнює

з'ясування змісту політичної відповідальності. По-друге, до таких причин відносяться і особливості тлумачень та інтерпретацій відповідальності. Тому у розумінні і визначенні категорії політичної відповідальності доцільно виходити з діалектики понять «політика» і «відповідальність». Оскільки поняття політики розкрито дуже широко у політичних науках, то наша увага буде звернена на поняття «відповідальність» з фіксуванням інваріантів окремих його категорій. Адже тільки на основі абстрактнозагального поняття можлива побудова окремих категорій – утворюваних, конкретизованих.

Поняття відповідальності почало піддаватися теоретичному аналізу ще з античних часів, де розглядалось здебільшого у діалектичному поєднанні з поняттям свободи, і залишається актуальним й до сьогодні у соціополітичній та філософській думці.

Так, Сократ і Платон сформуваали один із перших підходів по відношенню до категорій свободи та відповідальності: моральність є головним досягненням або благом, а свобода вже сприймається як здатність до добра. Людина же відповідальна за свої вчинки. На думку Платона, душа людини приймає рішення самостійно і незалежно, й індивід сам несе відповідальність, яка дорівнює провині через те, що він зробив [8, с. 84]. Як бачимо, у розумінні відповідальності Платон спирається на внутрішні мотиви людини.

Аристотель говорив про людину, як про істоту, яка відрізняється від інших істот своєю здатністю до вільного вибору. Для Аристотеля, як і для Платона, досконале знання блага повинно спрямовувати наші дії та прагнення до чеснот. Свободу та відповідальність Аристотель пов'язував зі свободою особистого вибору людини і вказував на те, що від такого вибору людини залежить її місце у суспільстві: «Людина може здійснювати як прекрасні, так і ганебні вчинки, від неї залежить, вчинки якого характеру вона робить; по своїй волі людина правосудна чи не правосудна, і відповідно до здійснених вчинків йому надають почесті або карають по суду» [1].

Об'єднання понять свободи та відповідальності одночасно звучить у висловлюванні Блаженного Августина в епоху Середньовіччя: «Якщо Бог буде на першому місці, то все інше буде на своєму». Ще один середньовічний філософ Тома Аквінський не відокремлював від поняття свободи поняття відповідальності, під яким розумів волю людини. Він зазначав: «воля та вільна воля – це не дві сили, а одна» [6, с. 63].

На відповідальності суб'єкта перед державою фокусується англійський просвітитель Т. Гоббс, У той же час, у роботах Дж. Локка та французьких просвітителів мова йде про відповідальність людини перед суспільством та майбутніми поколіннями, і простежується зв'язок відповідальності з такими філософськими категоріями, як свобода, особистість, потреба, суспільство.

І. Кант, представник німецької класичної філософії, вважає, що при формуванні відповідальності основну роль відіграє розум [10]. Згідно вчення філософа, для виховання відповідальної людини і пізнавальні здібності необхідно розвивати через створення системи заохочення та покарання.

У контексті екзистенційної психології бути відповідальним – значить бути незаперечним автором будь-якої події. Відповідальність має на увазі авторство. Людина відповідальна за те, що вона зробила, і за те, що вона не зробила. Усвідомлювати відповідальність означає усвідомлювати авторство своїх життєвих негараздів, почуттів та страждань.

Свобода та відповідальність нерозривно пов'язані: «у своїх розвинених, зрілих формах і свобода, і відповідальність є іпостасі суб'єктної причинності – контрольованої здатності виступати ініціатором, початком, причиною будь-якої активності». Але, водночас, якщо свобода постає як внутрішня причинність, то відповідальність постає як усвідомлення наслідків дій на основі внутрішніх спонукань та здійснених на їх основі дій. Тобто

«свобода – це факт особистої біографії, а відповідальність – те, що виводить за її межі» [5. с. 40-43]. Саме вихід відповідальності за межі внутрішнього світу особистості стикає людину з результатами її дій чи бездіяльності, оскільки бездіяльність також є результатом вибору. Для більшості людей це є дуже тривожною перспективою, тому особистість на межі дії/бездіяльності та наслідків створює безліч захисних стратегій, що дозволяють уникати усвідомлення відповідальності.

Відповідальність тісно пов'язана з такими видами соціальних відносин, які визначають вимоги суб'єктів відповідальності один до одного, що виражаються у відповідних традиціях, моральних, правових нормах тощо. Отже, відповідальною можна назвати таку діяльність, яка відповідає цим вимогам. Суб'єкт може діяти або відповідно з об'єктивними вимогами, які висловлюють інші суб'єкти, чи всупереч їм, тобто маючи право вибору.

Отже, питання про відповідальність завжди пов'язане з невідповідністю чи відповідністю діяльності суб'єкта вимогам об'єктивних умов. Тому відповідальність постає як міра свободи в плані вибору способів та методів діяльності, прогнозування можливих результатів та наслідків цієї діяльності, як регулятор з боку інстанцій відповідальності.

Відповідальність як соціальний феномен включена в якості основного показника у всі види діяльності людини, тим самим стаючи невід'ємним компонентом всіх сфер загального життя, зокрема й політичної.

Саме на категорії політичної відповідальності німецький соціолог М. Вебер будував свою «етику відповідальності», якій має слідувати той, хто покликаний здійснювати політичну владу. Дослідник вважає політичну відповідальність головним дороговказом у політичній діяльності [3]. Категорії відповідальності відповідає категорія провини, яка в трактуванні М. Вебера означає копання в почуттях провини, тобто хворобу [4]. Але якщо співставити веберівське розуміння цих двох понять (вини та відповідальності), то можна говорити швидше про політичну безвідповідальність створеного М. Вебером образу політика за покликанням, ніж про його відповідальність за наслідки політичного вибору.

В цілому, у політології можна виокремити базові методологічні підходи до розуміння сутності феномену політичної відповідальності. Так, структурно-функціональний і системний підходи за своєю методологічною основою базуються на відокремленні стійкої структури («скелета»), сукупності правил, а також відносин всередині об'єкта, що вивчається. Вивчається явище як система, виявляються механізми, що забезпечують її функціонування, виявляються типи внутрішніх та зовнішніх зв'язків. Діяльнісний підхід дозволяє в структурі феномену політичної відповідальності виявити ключові системоутворюючі компоненти. Однак це не зводиться до вивчення її окремих видів, а розглядаються в сукупності різноманітні форми прояву. Діяльнісний підхід дозволяє оцінити та охарактеризувати політичну відповідальність з різних позицій. З однієї сторони, ми розглядаємо політичну відповідальність як наслідки дій політичного класу (позитивні та негативні). З іншої, пов'язуємо здійснений вчинок з безліччю факторів та оцінкою суспільства (схвалення та осуд). У рамках діяльнісного підходу простежується думка, що сенс відповідальності лежить у стримуванні від негативного вчинку. Аксиологічний підхід базується на системі цінностей. У контексті даного підходу рівень політичної відповідальності залежить від рівня розвитку політичної культури та системи цінностей як політичного класу, так і суспільства загалом. За суб'єктного підходу поняття «політичної відповідальності» не може існувати без конкретних представників політичного класу, суб'єкта політичної дії. У рамках цього підходу ми розглядаємо як внутрішні, так і зовнішні фактори, що впливають на політичну відповідальність, на її рівень її сформованості.

У сучасному розумінні політична відповідальність означає збіг обіцянок політиків з їхньою реальною практикою, а також співвідношення між реальними проблемами в суспільстві та їх усвідомленням політиками. Відповідальність влади полягає насамперед в ефективному керівництві країною, що забезпечує її рух уперед у різних сферах суспільного життя.

Зміст поняття політичної відповідальності може бути посилено додаванням до неї етичної компоненти і, отже, перетворенням останньої у категорію моральної відповідальності суб'єкта влади, яку слід розуміти не як відповідальність за чистоту своїх вчинків, але як здатність взяти відповідальність за життя іншої людини.

Українська дослідниця Ю. Мельник під політичною відповідальністю пропонує розуміти все, що виходить за межі норми і полягає у позбавленні через вилучення зі сфери політики права здійснювати владу в державі. За великим рахунком, вчена ототожнює політичну відповідальність з позанормативним примусом, що обумовлюється розбіжностями поглядів представників політичного класу з приводу здійснення влади і розміщенням на даний момент часу політичних сил [7, с. 5].

Політична відповідальність є значно суб'єктивізованою й відносною, оскільки не має формалізованих та абсолютних критеріїв оцінки стану реалізації політичної влади на певному етапі суспільного розвитку і за певних умов. І тут можна звернутися до вітчизняного вченого С. Балана, який розглядає політичну відповідальність певним різновидом відповідальності і не вважає правильним характеризувати її у позитивному чи негативному контексті. Дослідник пропонує сприймати політичну відповідальність, що виникла у зв'язку з виникненням держави як апарату політичного управління. як об'єктивну соціальну категорію, Проте, політична відповідальність не задовольняється існуванням лише держави, а потребує також громадянського суспільства або добре поінформований електорат [2, с. 24].

Політична відповідальність, як вважає С. Балан, формується як сукупність заходів, завдяки яким забезпечується приведення влади у відповідність до «договору» між суспільством й владою, тобто законами, це примус влади виконувати прийняті нею і схвалені суспільством програми, обіцянки та зобов'язання. Це засоби впливу на політику суб'єктів влади, що дозволяють домагатися зміни або корегування політичного курсу, відсторонення від влади нездатних і негідних акторів. Це право вільно критикувати будь-яких суб'єктів влади, опір їхньому беззаконню, виставлення негативної оцінки, висловлення невдоволення, недовіри, невиконання «неправомірних» (нелегітимних) указів і наказів, що виражається в результаті діяльності [2, с. 25].

Говорячи про політичну відповідальність, слід мати на увазі відповідальність можновладців у всіх сферах діяльності. В будь-якому випадку поняття відповідальність у політиці та мораль у політиці між собою абсолютно взаємопов'язані. Практика сьогоdnішнього дня, як і історичний досвід, говорять про те, що далеко не завжди політичні лідери мають таке почуття, як відповідальність. До речі, у неї можуть бути такі синоніми, як порядність, совісність, вірність слову та ін. Тут не йдеться про класову свідомість, вірності політичним ідеалам, статуту своєї партії – це лише елементарне людське почуття, що зберігає людину в людині.

Політична відповідальність передбачає кілька рівнів проблеми. Кожен із цих рівнів має власне значення у смислового розумінні відповідальності як такої. Справа в тому, що політична діяльність сама по собі передбачає участь у ній десятків, сотень і навіть тисяч людей. І якщо окрема особистість має право розпоряджатися сама собою, то політик постійно повинен пам'ятати, що його слухають, читають, сприймають і, відповідно, йому вірять багато людей. Масштаби довіри одному суб'єкту політики можуть бути різні – від

місцевого (сільського, селищного, районного) до загальнонаціонального і навіть світового рівня. І наслідки у здійсненні політики можуть бути найрізноманітнішими, аж до трагічних, від яких страждає безліч людей.

В одному з підходів до визначення поняття політичної відповідальності останнє розуміється як свідоме дотримання політичним суб'єктом норм та правил політичного життя, форм контролю політичної діяльності [9, с. 89]. Тут доцільно звернути увагу на фразу «свідоме дотримання». Що це означає? На наш погляд, «під свідомим дотриманням» мається на увазі, що політик мусить завжди ретельно обмірковувати кожен свою дію, кожне висловлювання. А чи можливі помилки, адже кожна людина може помилятися?

Справа у тому, що у політиці, як і у будь якій сфері суспільного життя, існують критерії поведінки, в основі яких лежать мораль та моральність. Політика включає або прагнення до влади, або її утримання. У свою чергу, саме в процесі здійснення переходу до влади або її функціонування проявляються якості носіїв влади, в тому числі, й їхня політична відповідальність за здійснення влади, якою вони володіють [9, с. 90].

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Таким чином, усе вищевикладене дає нам можливість зробити такі висновки.

По-перше, політична відповідальність є одним з проявів соціальної відповідальності, і у сучасному розумінні означає збіг обіцянок політиків з їхньою реальною практикою, а також співвідношення між реальними проблемами в суспільстві та їх усвідомленням політиками. Відповідальність влади полягає насамперед в ефективному керівництві країною, що забезпечує її рух уперед у різних сферах суспільного життя.

По-друге, політична відповідальність включає в себе основні складові, такі як політика і відповідальність, визначення яких допомагають розкриттю її змісту. Відповідальність взагалі завжди пов'язана з невідповідністю чи відповідністю діяльності суб'єкта до вимог об'єктивних умов. Тому відповідальність постає як міра свободи в плані вибору способів та методів діяльності, прогнозування можливих результатів та наслідків цієї діяльності, як регулятор з боку інстанцій відповідальності.

По-третє, у науковій літературі існують різні підходи щодо визначення змісту поняття політичної відповідальності, серед яких є ототожнення її з позанормативним примусом, що обумовлюється розбіжностями поглядів представників політичного класу з приводу здійснення влади і розміщення на даний момент часу політичних сил; розгляд як самостійного виду відповідальності тощо

По-четверте, в залежності від певних вимог і критеріїв розвитку політична відповідальність передбачає кілька рівнів проблеми: з одного боку, масштаби довіри можуть бути різними – від місцевого (сільського, селищного, районного) до загальнонаціонального і навіть світового рівня. І, з другого, наслідки у здійсненні політики можуть бути найрізноманітнішими, аж до трагічних, від яких страждає безліч людей.

І, останнє, політична відповідальність виявляється у здібності політичного актора до оцінки своїх дій, починаючи від перспективи, теперішнього часу та ретроспективи, ґрунтуючись на загальноприйнятих нормах і цінностях, властивих даному суспільству та мікрогрупі.

Наведений аналіз теоретико-методологічних підходів до визначення суті політичної відповідальності є лише першим скромним кроком автора статті у дослідженні цього найважливішого феномена політичного життя сучасного суспільства. Метою подальших досліджень є теоретична розробка поняття політичної відповідальності в контексті соціальної відповідальності, розкриття її особливостей, а також формування загальних критеріїв щодо розмежування політичної та інших видів відповідальності політиків.

Список використаної літератури

1. Арістотель. Нікомахова етика / Переклад з давньогрецької Віктор Ставнюк. К.: «Аквілон-Плюс», 2002. 480 с. URL: http://am.history.univ.kiev.ua/Nikomakhova_etyka.pdf [дата звернення 12.08.2024].
2. Балан.Сергій. Політична відповідальність у процесі здійснення державної влади. *Наукові записки ІПіЕНД*. 2005 Випуск 30. Книга 2 С. 23-33. URL: https://ipend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/balan_politychna.pdf [дата звернення 12.08.2024].
3. Вебер Макс. Покликання до політики / Вебер, М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика / Пер. з нім. О. Погорілого. Київ: Основи. 1998. С. 173-191.
4. Вебер Макс. Протестантська етика і дух капіталізму / Пер. з нім. О. Погорілого. К.: Основи, 1994. 261 с.
5. Гуменюк О.Є. Громадянська відповідальність особистості як предмет психологічного дослідження. *Психологія та суспільство*. 2015. № 1. С. 34-50.
6. Ложкін Г. Поняття відповідальності в історико-філософському психологічному дискурсі. *Психологія і суспільство*. Тернопіль, 2003. №4. С. 61-71.
7. Мельник Ю. П. Політична відповідальність в контексті гармонізації суспільних та особистих інтересів : автореф. дис. ... канд. політ. наук. Одеса, 2021. 19 с.
8. Платон. Діалоги. Х.: Вид-во Folio, 2022. 352 с.
9. Соколов В.М., Шаглі В.О. Політика, мораль і політична відповідальність. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського*. Серія: Філософія, Культурологія, Політологія, Соціологія . 2009. Т. 22 (61). № 1. С. 86-90.
10. Kant Immanuel. The critique of practical reason /Translated by Thomas Kingsmill Abbott. 1788. URL: <https://www.gutenberg.org/cache/epub/5683/pg5683-images.html> [дата звернення 12.08.2024].

POLITICAL RESPONSIBILITY: TOWARDS A THEORETICAL ANALYSIS**Yaroslav Lazebnyk**

*Private Higher Educational Establishment "European University",
Department of Information, Library, Archival Affairs and Socio-Political and Humanitarian Disciplines
Academician Vernadsky Boulevard, 16-b, 03115, Kyiv, Ukraine*

In the article, the author analyses theoretical and methodological approaches to understanding the concept of political responsibility, substantiates the relevance of the topic, analyses scientific works on this topic, and defines the purpose of the study. The insufficient certainty of theoretical nominations of political responsibility is due to a number of reasons, namely: the complex nature of political phenomena and, in fact, the theoretical incompleteness of the analysis of the essence of politics itself, as well as the peculiarity of interpretations and interpretations of responsibility. Therefore, the author first of all summarizes theoretical approaches to the concept of 'responsibility'. It is noted that in the historical and philosophical discourse, responsibility has always been considered in the context of the concept of freedom. The author analyses methodological approaches, namely, structural and functional, systemic, activity, axiological, subjective and other approaches to understanding the essence of the phenomenon of political responsibility. The content of the concept of political responsibility has been enhanced by adding an ethical component to it, which has allowed turning political responsibility into a category of moral responsibility of the subject of power. And it should be understood not as responsibility for the purity of one's actions, but as the ability to take responsibility for the life of another person. The article summarizes modern approaches to understanding political responsibility. The responsibility of the authorities lies primarily in the effective governance of the country, which ensures its progress in various spheres of public life. However, it is noted that political responsibility is highly subjective and relative. It does not have formalized and absolute

criteria for assessing the state of exercise of political power at a certain stage of society's development and under certain conditions. The article provides generalizations and conclusions. It is noted that the above analysis of theoretical and methodological approaches to defining the essence of political responsibility is only the author's first modest step in studying this most important phenomenon of political life of modern society. The purpose of further research is to theoretically develop the concept of political responsibility in the context of social responsibility, to reveal its features, and to formulate general criteria for distinguishing between political and other types of responsibility of politicians.

Key words: responsibility, politics, political responsibility, political power, freedom, morality.